

אין לבריה כלום אצל בוראה

וְאַתְּחַנֵּן אֶל ה' בְּעֵת הַהוּא לְאֹמֶר: (דברים ג כג).¹

שמות רבה, סוף פרשה מה – אוצר החינם

"ויואמר: הראני נא את כבודך" - באותה שעה ביקש משה רבנו לעמוד על מתן שכרם של צדיקים ועל שלוותם של רשעים ...² באותה שעה הראה לו הקב"ה את כל האוצרות של מתן שכר ... אמר לפניו: ריבונו של עולם, האוצר הזה של מי הוא? אמר לו: של עושי מצוות. - האוצר הזה של מי הוא? - של מגדלי יתומים. וכן כל אוצר ואוצר. ואחר כך ראה אוצר גדול אחד ואמר לפניו: של מי האוצר הזה? אמר לו: מי שיש לו, אני נותן לו משכרו. ומי שאין לו, אני עושה עמו חנם ונותן לו מזה, שנאמר: "וחנותי את אשר אחון" - למי שאני מבקש לחון.³

דברים רבה פרשה ב סימן א – וחותי – במתנת חנם

אמר ר' יוחנן: עשרה לשונות נקראת תפילה ואלו הן: שועה, צעקה, נאקה, רינה, פגיעה, ביצור, קריאה, ניפול, ופילול, ותחנונים ... ומכולן לא נתפלל משה אלא בלשון תחנונים דכתיב: "ואתחנן אל ה'". אמר רבי יוחנן מכאן אתה למד שאין לבריה כלום אצל בוראו. שהרי משה רבן של כל הנביאים, לא בא אלא בלשון תחנונים ... כך אמר הקב"ה למשה: "וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם" (שמות לג יט). אמר לו: מי שיש לו בידי - "ורחמתי", במידת רחמים אני עושה עמו. ומי שאין לו בידי - "וחנותי", במתנת חנם אני עושה עמו.⁴ ובשעה שהיה משה מבקש ליכנס לארץ ישראל, אמר לו הקב"ה: "רב לך, אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה". אמר לפניו: ריבונו של עולם, לא כך אמרת לי: "כל מי שאין לו בידי - וחותי, במתנת חנם אני עושה עמו"! עכשיו איני אומר שמתבקש לי אצלך כלום. אלא חנם עשה עמי. מניין? ממה שקרינו בעניין: "ואתחנן אל ה'".⁵

דברים רבה (ליברמן) פרשת ואתחנן – תפילה עדיפה על נבואה

זהו שכתוב: "יש בוטה כמדקרות חרב" (משלי יב יח) ... אל תהי קורא בוטה אלא בוטח.⁶ כל מי שהוא בוטח במה שאומרים לו נביאים, כמי שהוא נוטל חרב ודוקרה לתוך מעיו. ממי אנו למדין? משאול, שבטח בדברי

¹ וההמשך שם: "ה' אלהים אתה החלוצה להראות את עבדך את גדלך ואת ידך החזקה אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיך וכגבורתך: אעברה נא ואראה את הארץ הטובה אשר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן הָהָר הַטוֹב הַזֶּה וְהַלְבֵּן: ויתעבר ה' בי למענכם ולא שמע אלי ויאמר ה' אלי רב לך אל תוסף דבר אלי עוד בְּדִבְרֵי הַזֶּה". ראו דברינו [כאן](#) [לעבור את הירדן הזה](#) בפרשה זו.

² הסוד הגדול שבקש משה לדעת [בנקרת הצור](#), שהוא בבחינת "הראני נא את כבודך", הוא הסוד של שכר ועונש שהנביאים, חז"ל וחכמי כל הדורות התחבטו בו מאד. צדיק ורע לו רשע וטוב לו (ברכות ז ע"א). ראו בתי מדרשות ח"ב מדרש חסרות ויתירות (שמות): "וחנותי את אשר אחון - בקש משה מלפני הקב"ה להודיעו היאך הוא נוהג עם הבריות, ומפני מה יש צדיק ורע לו". ראו גם איך משה צופה בייסוריו ומכאוביו של ר' עקיבא וזועק: זו תורה וזו שכרה? (מנחות כט ע"ב). ואלישע בן אבויה כפר בשל כך (בדברינו [אלישע בן אבויה הוא אחר](#) בדפים המיוחדים). וכבר "סוכמו" הדברים במאמרו התמציתי של ר' ינאי: "אין בידינו לא משלוות הרשעים ואף לא מיסורי הצדיקים" (מסכת אבות פרק ד משנה טו).

³ הסוד של שכר ועונש לא התגלה למשה, ואף לא לר' עקיבא וחבריו (במדבר רבה יט ו). אבל סוד אחד, לפחות, נגלה לנו דרך משה: הסוד של מתנת חנם - "וחנותי". שהוא, אפילו מעבר ל"ורחמתי", כפי שנראה במדרש הסמוך. מדרש זה הוא אולי המקור של הפיוט שאנו אומרים בליל ראשון של סליחות, "במוצאי מנוחה": "עדיך לחון חנים באים אליך, נא שגבם מאוצר המוכן בזבולך".

⁴ ראו איך רש"י מביא מדרש זה בניואנס "קצת" שונה: "ואתחנן - אין חינון בכל מקום אלא לשון מתנת חנם. אף על פי שיש להם לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים, אין מבקשים מאת המקום אלא מתנת חנם. לפי שאמר לו (שמות לג יט) וחותי את אשר אחון, אמר לו בלשון ואתחנן. דבר אחר: זה אחד מעשרה לשונות שנקראת תפילה, כדאיתא בספר". יש להם לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים, אומר רש"י, אלא שאין הם רוצים ליהנות מהם. יש לבריה אצל בוראה, אלא שהיא מרצונה לא בונה על זה.

⁵ הסיבות: "ממה שקרינו בעניין: ואתחנן אל ה'". היא סיומת קלאסית של מדרשי ילמדנו אשר חוזרים ומסיימים בפסוק העומד במרכז הדרשה. עם זאת, יש כאן היפוך פסוקים מכוון. קודם ה' אומר: "רב לך" ואח"כ משה: "ואתחנן". חילוף הסדר נחוץ כי במרכז הדרשה עומד המשפט: ללמדך שאין לבריה כלום אצל בוראה. משה כבר שמע את ה"לא" ויודע שלא חייבים לו שום דבר: "איני אומר שמתבקש לי אצלך כלום". הקב"ה לא חייב לאף אדם שום דבר - גם לא למשה. אבל בה בעת ובהיגיון מהופך, דווקא משום שהקב"ה אינו חייב כלום לבריותיו אפשר וצריך להתפלל בכל מצב ואפשר לנסות לשנות את הגזירה. מה גם שלמשה כבר נתגלה [בנקרת הצור](#) הסוד של "וחנותי" ושל אוצר החינם. ראו מדרש זה בנוסח תמציתי וקצת שונה בדברים רבה (ליברמן) פרשת ואתחנן: "... בהרבה שמות נקראת התפילה, אלו הן: תפילה, תחינה, צעקה, זעקה, שועה, רנה, פגיעה ונפילה, ולמה לא נתפלל משה באחד מהם אלא בלשון תחנונים, ואתחנן? אלא בשעה שעמד משה ואמר: הראני נא את כבודך, א"ל הקב"ה: אני מראה לך, שנאמר: אני אעביר כל טובי על פניך - איני חייב לבריה, אלא חנם אני נותן לכל, שנאמר: וחותי את אשר אחון. א"ל משה: א"כ עשה לי מצוה ותן לי חנם, לפיכך: ואתחנן אל ה'". ואולי הדרגה הגבוהה עוד יותר היא השתקפה, כמאמר "סמא דכולה משתקא". (מגילה יח ע"א).

⁶ ה"א וחי"ת מתחלפות לא רק בכתוב הדומה אלא גם בהגייה. ראו מסכת מגילה כד ע"ב וכן שיר השירים רבה פרשה ה על הפסוק: "קווצותיו תלתלים". שם אומר המדרש: "אם תחליף חי"ת לה"א תחריב העולם". וכאן הדרשן לא נרתע. וכן הוא בחילופי אל"ף ועי"ן שפעם הם פסולים מכל וכל (אנשי בית שאן) ופעם הוא בסיס לדרשות (ר' מאיר: כותנות אור, בראשית רבה א כא)

שמואל. בשעה שהלך שאל ושאל באשת בעלת אוב והעלתה לו שמואל.⁷ ואמר לו שמואל כל אותן הדברים. וכיון שאמר לו שמואל: "ומחר אתה ובניך עמי" - בטח שאל על דבריו ונתייבש מן התפילה. אמר: הואיל ואמר לי שמואל שאני מת מה אני מועיל מתפלל? ישב לו מן התפילה ונדקר בחרב ...⁸ מי גרם לו? על שבט בדברי שמואל. שאילו היה מתפלל לפני הקב"ה היה מבטל ממנו את הגזרה.⁹

"יש בוטה" - זה חזקיה שלא עשה כשאל. אלא כשבא ישעיהו הנביא ואמר לו: "צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה" (מלכים ב כ א), מיד חגר עצמו בתפילה, שנאמר: ויסב חזקיהו פניו אל הקיר ויתפלל אל ה' ... מה כתיב שם: "שמעתי את תפילתך ראיתי את דמעתך". מי גרם לו שיבטל את הגזירה? - מפני שהתפלל.¹⁰ אף משה נגזר עליו שלא יכנס לארץ ישראל ... אעפ"כ לא נתייבש מן התפילה, אלא עמד בתחנונים, שנאמר: ואתחנן אל ה'.¹¹

מסכת סנהדרין דף קח עמוד א - מציאת חן

תנא דבי רבי ישמעאל: אף על נח נחתך גזר דין, אלא שמצא חן בעיני ה', שנאמר: " ... כִּי נִחַמְתִּי כִּי עָשִׂיתָם: (ח) וְנָח מִצָּא חָן בְּעֵינֵי ה' " (בראשית ו ז-ח).¹²

איכה רבה פרשה א סימן כג - גם לאומה אין כלום אצל אלוהיה?¹³

"הָאֵפֶס לְנֶצַח חֶסֶדוֹ"¹⁴ - מהו האפס? אמר ר' ראובן: לשון יוני הוא כמה דאת אמרת: "ואמר אפס" (עמוס ו י).¹⁵ "גמר אומר לדור ודור" - ר' חנינא בר פפא ור' סימון. רבי חנינא אמר: נגמר אותו דבר שדברתה למשה בסיני: "וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם" (שמות לג יט). ר' סימון אומר: הא חסילה והא מסכמא, על ידי ירמיה שאמר: "כי אספתי את שלומי מאת העם הזה נאם ה' את החסד ואת הרחמים" (ירמיה טז ה).¹⁶

⁷ כל פרשת הליכת שאל לבעלת האוב שבעין דור (שמואל א פרק כח), יפה נדרשה במדרש ויקרא רבה פרשה כח (סימן ז עד הסוף). וכבר הרחבנו בנושא זה בדברינו [שאל ובעלת אוב](#) בפרשת אמור.

⁸ או דקר את עצמו, ראו שמואל א לא ד. מעשה התאבדות הוא מעשה ייאוש והרמת ידיים של מי שחדל מלהתפלל ולייחל. מדרשים אחרים דווקא משבחים את שאל על שקיבל את דברי שמואל והשלים עם גורלו. ראו ויקרא רבה כח ז: "באותה שעה קרא הקב"ה למלאכי השרת ואמר להם: בואו וראו בריה שבראתי בעולמי וצורה שצירתי בעולמי! בנוהג שבעולם, אדם הולך לבית המשתה אינו מוליך בניו עמו מפני מראית העין. וזה יוצא למלחמה ויודע שנהרג ונוטל בניו עמו ושמוח על מדת הדין שפונעת בו". אבל המדרש לעיל לא מסכים עם השלמה זו ועורך את ההשוואה המתבקשת עם חזקיהו וישעיהו כפי שהוא ממשיך ודורש.

⁹ ראו מקבילה של דרשה זו בדו-שיח בין חזקיהו וישעיהו שהמדרש יוצר, במסכת ברכות דף י ע"א. ושם דבריו של חזקיהו וישעיהו הם: "בן אמוך, כלה נבואתך וצא! כך מקובלני מבית אבי אבא - אפילו חרב חדה מונחת על צווארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים". קבלה ומסורת? מפני שצריך לאמרה בלשון תחנונים וכך שנינו העושה תפילתו קבע אין תפילתו תחנונים". דברים בוטים ובוטחים של החכמים כנגד הנבואה (במקרים מסוימים).

¹¹ חזקיהו ממשיך דרכו של משה. הוא "בוטה" כנגד ישעיהו הנביא, כמו שמשוה "בוטה" כנגד הקב"ה. והוא אף נענה בעוד שמשוה לא. הידיעה ש"כלו כל הקיצים" שאחרי כל המעשים שעשינו "אין לבריה כלום אצל בוראה", יכולה לייאש, אבל גם לתת תקווה. יש מעגל מעבר למעגל החשבונות של שכר ועונש. מעגל החינם של תחנונים, מעבר לרחמים. ואולי מכאן משמעות מחודשת לפרקי אבות ב יג: "אל תעש תפילתך קבע אלא רחמים ותחנונים לפני המקום". ראו מדרש תנאים לדברים (פרק ג פסוק כג על פרשתנו): "נשא משה קל וחומר בעצמו ואמר: אילמלי לא היה לשון חביב לפני הקב"ה לא פתח בו תחילה. לכך פתח משה ואתחנן אל ה': ולמה נקראת התפילה תחינה? מפני שצריך לאמרה בלשון תחנונים וכך שנינו העושה תפילתו קבע אין תפילתו תחנונים". ואחרי ככלות הכל, אין הבטחה שהתפילה תיענה. ראו דברינו [אין הבטחה לצדיק בעולם הזה](#) שמשלימים את דברינו בדף זה.

¹² הדרשן מחבר כאן שני פסוקים מסוף פרשת בראשית. ראו בראשית רבה כט א: "אפילו נח שנשתייר מהן לא היה כדאי אלא שמצא חן בעיני ה' שנאמר ונח מצא חן בעיני ה'". נח מצליח היכן שמשוה לא מצליח, הוא מוצא חן (ראו בראשית רבה כט ג אם נח מצא או ה' מצא אותו). יש עוד מתנת חנינם גם למי שאינו ראוי, גם למי שנחתך דינו וגם למי שכל תחנוניו לא נענו - היא מתנת מציאת חן. בלשון זו גם מנחם ירמיהו את עם ישראל: "זה אומר ה' מִצָּא חָן בְּמַדְבָּר עִם שְׂרִידֵי חָרֵב הַלֹּךְ לְהַרְגִּיעוֹ יִשְׂרָאֵל" (ירמיהו לא א, הפטרת יום שני של ראש השנה). ואם נמצא חן בעיני אלהים ואדם, נזכה לדון במציאת חן באחת מפרשות נח הבעל"ט.

¹³ מקבילה למדרש זה נמצאת בפסיקתא דרב כהנא פרשה יז "ותאמר ציון עזבני ה'" (ראו גם שמות רבה מה ב). והרשינו לעצמנו לשלב את נוסח הפסיקתא עם נוסח איכה רבה בהסתמך על דברי חכמינו: "דברי תורה עניים במקומן ועשירים במקום אחר" (ירושלמי ראש השנה פרק ג הלכה ה), מה גם שחלו בהם ידי המעתיקים והמדפיסים ומן הסתם לשני המדרשים מקור ראשון אחד.

¹⁴ באחד המדרשים הקשים ביותר של החורבן, עובר הדרשן מפסוקי איכה הקשים לפסוקים קשים לא פחות בתהלים פרק עח (ראו כל קבוצת הפרקים שם, עז-עט): "אֶזְכְּרָה נְגִינָתִי בְלִילָה עִם לִבִּי אֲשִׁיחָה וְיַחְפֹּשׁ רוּחִי: הַלְעוֹלָמִים יִזְנַח אֲדָנִי וְלֹא יִסִּיף לְרִצּוֹת עוֹד: הָאֵפֶס לְנֶצַח חֶסֶדוֹ גָּמַר אֲמֹר לְדֹר וָדֹר: הַשְּׂכַח חַנוּת אֵל אִם קֶפֶץ בָּאָה רַחֲמֵיו סֵלָה: וְאֲמַר חַלּוּתִי הִיא שְׁנוֹת יָמָיו עָלָיו".

¹⁵ ראו הפסוק המלא בעמוס ו י: "וְנִשְׁאָא דודו וּמִסְרָפוֹ לְהוֹצִיא עֲצָמִים מִן הַבַּיִת וְאָמַר לְאִשְׁרֵי בִּירְכָתִי הַבַּיִת הַעוֹד עִמָּךְ וְאָמַר אֵפֶס וְאָמַר הֵס כִּי לֹא לְהִזְכִּיר בָּשֶׁם ה' ". וכן בספר שופטים פרק ד פסוק ט דברי דבורה לברק: "וְתֹאמַר הֵלֶךְ אֵלַי עִמָּךְ אֵפֶס כִּי לֹא תִהְיֶה תִפְאֳרָתְךָ עַל הַדָּוָד אֲשֶׁר אָתָּה הוֹלֵךְ כִּי בִיד אִשָּׁה יִמְכַּר ה' אֶת סִסְרָא". וכמוכן דברי המרגלים, במדבר יג כח: "אפס כי עז העם היושב בארץ". ובכולם מפנים המדרשים (בראשית רבה מ ד, שמות רבה מה ב ופסיקתא ואיכה רבה לעיל) למילה היוונית אֵפֶס - שפירושו להניח או לחדול. ולא ברור מדוע צריך הדרשן להזיקק ללשון יוונית כאשר העברית ברורה מאד: אפס - אין כלום, ריק (מה גם שהיוונים - פיתגורס - לא הכירו את הספרה אפס). והמאיר עינינו יבורך.

¹⁶ על משקל אין לבריה כלום אצל בוראה, אפשר לומר גם ברמת הכלל: אין לאומה כלום אצל אלוהיה. הקב"ה לא חייב כלום לעם ישראל. הכל תלוי במעשיו ומחליו. ייתכן מצב כל כך נורא שאין יותר ברית ושלוש, אין חינוך ואין חסד ורחמים (ראו דברינו [עבד שמכרו רבו](#) בתשעה באב). "האפס" - ה"כלום", האפוס של העם כולו. וזה נושא נכבד שמעט ממנו דרשנו בפרשת עקב בדברינו [ותאמר ציון עזבני ה' - הנחמה השנייה](#) ועוד יש לדון עליו בהרחבה. ויש גם נחמה פורתא. בפסיקתא דרב כהנא (פרשה יז הנ"ל)

מסכת ברכות דף לב עמוד א – שבח לפני בקשות

דרש רבי שמלאי: לעולם יסדר אדם שבחו של הקב"ה ואחר כך יתפלל. מנלן? – ממשנה, דכתיב: "ואתחנן אל ה' בעת ההיא"; וכתוב: "ה' אלהים אתה החילות להראות את עבדך את גדלך ואת ירך החזקה אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיך וכגבורתיך", וכתוב בתריה: "אעברה נא ואראה את הארץ הטובה".¹⁷

דברים רבה (ליברמן) פרשת ואתחנן – סוד הראיני נא את כבודך¹⁸

"כי חטאת קסם מרי" ... שהוא הולך ושואל לקסום על דבריו של הקב"ה ... שהוא נבטח בדברי הקוסם ואינו מתפלל ... "ואון ותרפים הפצר" ... שהוא מביא אף וצרה ...

ומה יעשה? ילך ויתפלל לפני הקב"ה, כשם שעשה משה, שאע"פ שנגזר עליו שלא ליכנס לארץ לא נתייאש מן התפילה, שנאמר: ואתחנן אל ה'. אינו אומר ואתפלל אלא ואתחנן, לשון חנם.

אתה מוצא, כשעלה משה (למרום) למעלה אצל הקב"ה התחיל אומר: "הראיני נא את כבודך". והראה לו הקב"ה כל מה שלמעל ומתן שכרן של כל אחד ואחד. א"ל משה: ריבון העולמים, זה האוצר של מי הוא? אמר ליה: של עמלי התורה. והאוצר הזה של מי הוא? א"ל: של עושי הצדקה. וזה של מי הוא? א"ל: של שומרי מצוותי. וזה של מי הוא? א"ל: למי שמעשיו נאים. ואח"כ הראה אותו אוצר גדול. א"ל משה: ריבון העולמים, וזה של מי הוא? א"ל הקב"ה: למי שאין לו מעשים, ואני נותן לו מן האוצר הזה של חנם, שנאמר: "ויוחנני את אשר אחון" – אנא יהיב ליה מן אוצרא דמגן.¹⁹ וכיון שבא לבקש מן הקב"ה שיכנס לארץ, היה מתחנן ולא היה הקב"ה מקבלו. א"ל משה: ריבון העולמים, אם יש לי מעשים תן לי ממעשי, ואם אין לי מעשים ולא זכות, תן לי מאותו אוצר של חנם שראיתי.²⁰

א"ר הושעיא: באותה שעה אמר הקב"ה: יעול חייוי בביתך ולא ברנש,²¹ אילולי שהייתי מראה לך כל אוצרותי, לא היית יודע מה יש לי.²² א"ר לוי: היזהר בדברך שלא תיתפש מתוכן. לכך נאמר: "ואתחנן" – שאמר לו: תן לי מאותו אוצר של חנם. מהו "לאמר"?²³ אלא לומר לדורות: "ה' אלהים" (דברים ג כד).²⁴ ומהו "ה' אלהים"?

מתחברים הדברים לתפילת חזקיהו שהבאנו לעיל ובכך מקבלים בכ"ז נימה קצת אופטימית. לא רק לתפילה כאשר חלה, אלא גם לתפילת ההודיה שהתפלל כאשר החלים ממחלתו ושר: "ונגינותי נגן כל ימי חיינו על בית ה'" (ישעיהו פרק לח, ראו שם התפילה כולה). ראו דברי המדרש שם הפותחים בפסוק מתהילים (עז ו): "אֶזְכְּרָה נְגִינְתִי בְלִילָה עִם לִבִּי אֲשִׁיחָה וְיִחְפֹּשׂ רוּחִי" – אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה: ריבון העולמים, נזכרת אני שירים ששרתי לפניך בלילות, כמה דאת אומר: ונגינותי נגן כל ימי חיינו על בית ה'. וחזקיהו עצמו ננזף על שלא אמר שירה: "ביקש הקב"ה לעשות חזקיהו משיח, אמרה מדת הדין לפני הקב"ה: ריבון של עולם! ומה דוד מלך ישראל שאמר כמה שירות ותשבחות לפניך – לא עשיתו משיח, חזקיהו שעשית לו כל הנסים הללו ולא אמר שירה לפניך – תעשהו משיח?" (מסכת סנהדרין דף צד עמוד א).

¹⁷ ובדברים רבה ב א בפרשתנו: "כבר פרש שלמה: לשמוע אל הרינה ואל התפילה: רינה – זו קילוסו של הקב"ה, ותפילה – לצרכיו של אדם". ר' שמלאי מוצא בדברי התחנונים של משה אסמכתא לסדר הברכות בתפילת שמונה עשרה שתחילה הן מתמקדות בגדולת ה' ושבחיו (שלוש הברכות הראשונות: אבות, מחיה המתים וקדושה) ורק אח"כ כל הברכות של בקשות וצרכי היחיד והציבור: סלח לנו, עננו, רפאנו, ברח עלינו, השיבה שופטנו, בונה ירושלים וכו' (ומסיימים בברכות עבודה הודיה ושלוש, אבל זו דרשה אחרת). וראש לכלם ברכת החונן לאדם דעת שביקשו לקבוע אותה אף בשבת! (ירושלמי ברכות פרק ד הלכה ד: "רבי אמר: תמיה אני היאך בטלו חונן הדעת בשבת? אם אין דיעה מניין תפילה?") ואם נחבר דברים אלה למדרשים לעיל על תחנוני משה, אזי גם כל יחיד ויחיד שעומד בתפילת שמונה עשרה צריך להפנים שאחרי כל סידור השבח ובקשת הצרכים (וההודיה) בעצם "אין לבריה כלום אצל בוראה" ומי לנו גדול ממה. וכבר הרחבנו לדון בתפילת עמידה בדברינו תפילת שמונה עשרה בפרשת פקודי.

¹⁸ מדרש זה חוזר ומסכם את שני המדרשים בהם פתחנו ואף מתקשר, דרך פיסקת הפתיחה, לשאלו ובעלת אוב. וכל המוסיף ומאריך בהערות שוליים על מדרש זה – גורע מיופיו והדרו.

¹⁹ מגן הוא "חינם בארמית". ראו הביטוי: "אסיא דמגן במגן – מגן שוה" – "רופא או רפואת חינם – שווה חינם" (בבא קמא פה א). ובירושלמי ביכורים פרק ג הלכה ג על רבי מאיר שהיה קם לכבוד זקנים עמי ארצות משום שאמר: "לא מגן מאריך ימים" – לא בחינם הם האריכו ימים.

²⁰ אז מה הסוד הגדול שנתגלה למשה במענה לבקשתו "הראיני נא את כבודך"? סוד אוצר החינם! ביקש משה לדעת: "באי זו מדה אתה נוהג עולמך" (מדרש תנחומא ואתחנן סימן ג). זכה משה לקבל תשובה, אך לא זכה ליהנות ממנה, והנחילה לדורות.

²¹ "יכנס בביתך נחש ולא ברנש" – נחש ולא אדם, בן אנוש. שנחש רק נושך ואילו אדם מגלה סוד. ראו ויקרא רבה כו ב.

²² קטע זה נראה קצת משובש. מי הוא שאמר ולמי: ייכנס בביתך נחש ולא ברנש? חזקיהו? למי? נראה שיש לתקן באחת משתי דרכים: "באותה שעה אמר הקב"ה (בלבו, על חזקיהו): יעול חייוי בביתך ולא ברנש, אילולי שהיית מראה לו כל אוצרותיך, לא היה יודע מה יש לך". והאחרת: באותה שעה אמר חזקיהו (לעצמו, עפ"י השראה מהקב"ה): יעול חייוי בביתך ולא ברנש, אילולי שהיית מראה לך כל אוצרותיך, לא היית יודע מה יש לי".

²³ בהיבט הלשוני הפשוט, "לאמר" משמעותו כמו הסימן נקודתיים (":"), היינו, להלן – זה מה שתאמר ותלמד את בני ישראל. אבל כאן משה מתחנן "לאמר". מה כוונתו? מה יש כאן להעביר לדורות הבאים? הרי הדיבור כאן הוא 'אישי ופרטי' בין הקב"ה! התשובה היא שאמנם הנושא הספציפי כאן הוא בין משה לקב"ה, אך יש בו לקח כללי ולדורות מהטעם של שילוב מידת הרחמים ומידת הדין כפי שהמדרש ממשיך ומפתח.

²⁴ שילוב מידת הדין – אלהים, עם מידת הרחמים – ה'. ראו פרק ב בבראשית סיפור הבריאה השני. משה ננזף על שהוא מגלה סוד, אבל הוא עושה זאת למען הדורות הבאים, כדי שאנו נדע להסדיר את תפילותינו.

אמר לו: ריבון העולמים, אין מתבעי לי בדין הב לי ואם אין מתבעי לי בדין רחם עלי, ²⁵ כשם שאמר אברהם: "ה' אלהים מה תיתן ליי" (בראשית טו ב). א"ל הקב"ה: אל תתהדר מלפני, אתה מדמה עצמך לאברהם. ²⁶

שבת שלום

ונחמו נחמו עמי²⁷

מחלקי המים

מים אחרונים: נראה שפסענו מהר מדי על מוטיב מרכזי של היחס לדברי הנביאים. "כל מי שהוא בוטח במה שאומרים לו נביאים, כמי שהוא נוטל חרב ודוקרה לתוך מעיו", אומר המדרש לעיל, בדרשה על הפסוק במשלי יב יח: "יש בוטה כמדקרות חרב". מי שבוטח בדברי הנביאים ולא פועל בכוח הבחירה והרצון שנתן לו הקב"ה לפעול בעולם, הרי הוא "כמי שהוא נוטל חרב ודוקרה לתוך מעיו". זה שאול שנפילתו על החרב מסמלת את הרמת הידיים שלו בעקבות נבואת ישעיהו: והתייאש מהתפילה: "אמר: הואיל ואמר לי שמואל שאני מת מה אני מועיל מתפלל?". אבל חזקיהו אומר לישעיהו: "כלה מנבואתך! אתה אמנם מדבר מפי הקב"ה לאחר שזכית לראותו: "יֵשֶׁב עַל כֶּסֶּא רָם וְנָשָׂא ... שְׂרָפִים עֹמְדִים מִמַּעַל לוֹ", אבל לי חזקיהו יש מסורת מבית אבי אבא שגוברת על הנבואה: "אפילו חרב חדה מונחת על צווארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים". נבואה איננה גזירת גורל. נבואה היא עוד אמצעי אזהרה וחינוך שמטרתם לכוון את האדם לדרך הנכונה ולאמת.

²⁵ אם מגיע לי בדין – תן לי. ואם לא מגיע לי בדין – רחם עלי.

²⁶ ראו בראשית רבה נה ו על משה שלא מגיע למקומו של אברהם. ראו דברינו [אל תקרב הלום](#) בפרשת תצוה. וזו אולי עוד סיבה מדוע אנו מתחילים את תפילת שמונה עשרה ב"אלהי אברהם" דווקא.

²⁷ ראו דברינו [נחמוני נחמוני עמי](#) בפרשה זו. מעבר לחידוש שעם ישראל צריך כביכול לנחם את הקב"ה, נמצא שם גם הפירוש: נחמו עמי הוא שאתם תנחמו האחד את השני.